

Teresa Orzeszko

KLASYFIKACJA REZERW W RACHUNKOWOŚCI JEDNOSTKOWEJ – PRZEGLĄD POLSKIEJ LITERATURY PRZEDMIOTU

1. Wstęp

Rezerwy są kategorią ekonomiczną, która ze względu na skomplikowaną naturę stanowi obiekt zainteresowania zarówno teoretyków, jak i praktyków życia gospodarczego. Jej znaczenie, a co za tym idzie i popularność, nie zawsze są jednak takie same – rosną zwłaszcza w miarę utrwalania się gospodarki rynkowej oraz zwiększania się świadomości społecznej co do ryzyka, jakie ona ze sobą niesie i praw, jakimi się rządzi. Tezę powyższą potwierdza to, że w piśmiennictwie polskim z dziedziny rachunkowości jednostkowej do połowy lat dziewięćdziesiątych XX w. problematyka rezerw pojawiała się bardzo rzadko, natomiast później rezerwy stały się przedmiotem dosyć licznych publikacji. Ich przegląd uzasadnia twierdzenie, że nie wszystkie kwestie odnoszące się do rezerw są w literaturze równie precyzyjnie i przejrzysto opisane oraz że niektóre spośród nich są niejednolicie postrzegane. Jednym z zagadnień, które wciąż jeszcze wydaje się być nie do końca ogarnięte, jest klasyfikacja rezerw. Celem niniejszego artykułu jest prezentacja różnych sposobów klasyfikacji rezerw, spotykanych w publikacjach z dziedziny rachunkowości jednostkowej, wydanych w Polsce w latach 1977-2003, oraz ich porównanie i ocena.

2. Refleksje na temat klasyfikacji rezerw w rachunkowości

Potrzeba klasyfikacji rezerw w rachunkowości jednostkowej nie budzi żadnych wątpliwości, ponieważ jest determinowana ich różnorodnością. Wszyscy są również zgodni, co do tego, że klasyfikacja powinna ułatwiać zrozumienie złożonej natury rezerw oraz ich zakresu, który może być postrzegany z różnych punktów widzenia. Różnice poglądów pojawiają się natomiast w kwestii sposobów prze-

prowadzenia takiej klasyfikacji, skutkiem czego w literaturze przedmiotu można spotkać różne propozycje. Ich analiza pozawala na wyciągnięcie wielu interesujących wniosków, zarówno natury ogólnej, jak i bardziej szczegółowych, o których poniżej.

Po pierwsze – proponowane przez różnych autorów klasyfikacje rezerw różnią się między sobą zarówno merytorycznie, jak i pod względem formalnym. Różnice formalne przejawiają się w rozmaitej ich konstrukcji:

- zdarzają się klasyfikacje jednokryterialne, ale częściej są one wielokryterialne;
- w niektórych klasyfikacjach poszczególne kryteria mają charakter autonomiczny (każde kryterium rozpatrywane jest odrębnie od pozostałych, co nie oznacza jednak, że nie ma między nimi punktów stykowych), niehierarchiczny (autorzy nie sugerują hierarchii ważności proponowanych kryteriów), jedno-szczeblowy (na podstawie jednego kryterium wyodrębnia się kategorie rezerw, których nie poddaje się dalszemu podziałowi; przykład tego typu bonitacji odnaleźć można w opracowaniu J. Dudka [7, s. 9]), a w innych natomiast zintegrowany, hierarchiczny i wieloszczeblowy (taki rodzaj klasyfikacji zaproponowała w swojej książce M. Gmytrasiewicz [14, s. 78]).

Z różnicami formalnymi wiążą się różnice merytoryczne. Wyrażają się one tym, że poszczególne typologie rezerw składają się z rozmaitych pod względem rodzaju kryteriów, teoretycznych lub o charakterze pragmatycznym, o różnym stopniu ogólności i przydatności oraz o różnej randze, tworzących razem różne konfiguracje (o różnych wewnętrznych powiązaniach lub ich braku) i pozwalają na wyodrębnienie przeróżnych rodzajów (odmian, typów, tytułów) rezerw. Wydaje się, że dobór kryteriów (liczba i rodzaje) zależy głównie od przyjętej przez klasyfikującego perspektywy postrzegania rezerw oraz ich definicji, ale także od celu i stopnia szczegółowości prowadzonej klasyfikacji.

Po drugie – nie wszystkie klasyfikacje są równie oryginalne i popularne. Za wzorcowe należy uznać przede wszystkim klasyfikacje zaproponowane przez B. Gierusz, przez M. Gmytrasiewicz, przez W. Gosa oraz przez M. Kufla, a także klasyfikację autorstwa H. Litwińczuk (tab. 1). Na nie właśnie spotyka się najczęściej powołań w literaturze przedmiotu, a poza tym stanowią one bazę do budowy typologii rezerw proponowanych przez wielu innych autorów.

Po trzecie – niektórzy autorzy wymieniają w swoich opracowaniach rodzaje rezerw bez wskazywania kryterium, według którego zostały one wyodrębnione (np. M. Kufel [32, s. 125 i 143], K. Szamański [27, s. 254]), albo też odwrotnie, co zdarza się jednak rzadziej, formułują kryteria klasyfikacji rezerw bez ich omawiania, tj. bez określania, jakie odmiany można na ich podstawie wyodrębnić (np. B. Nadolna [21, s. 373]).

Tabela 1. Przykłady klasyfikacji rezerw w literaturze polskiej z zakresu rachunkowości jednostkowej

Kryterium	Rodzaje rezerw	Źródło
1	2	3
Cel tworzenia rezerw	• rezerwy kapitałowe • zabezpieczenia: – rezerwy na należności – rezerwy na pewne lub prawdopodobne koszty i straty z operacji gospodarczych w toku – rezerwy na zobowiązania	[11, s. 5-6]
Sposób, w jaki rezerwy są wykazywane w bilansie	• rezerwy bilansowe: – kapitałowe – na przewidywane koszty i straty – na zobowiązania • rezerwy niebilansowe: – na należności – np. rezerwy tworzone na obniżenie wartości lokat	
	• rezerwy jawne: – normowane ustawą o rachunkowości; – na przewidywane koszty i straty – na zobowiązania – pozostające poza unormowaniami ustawy o rachunkowości – kapitałowe • rezerwy ciche	[16, s. 41-43]
	• rezerwy niebilansowe (na utratę wartości): – na należności – na długoterminowe lokaty portfelowe • rezerwy bilansowe: – kapitałowe – rezerwy klasyczne na znane jednostce ryzyko, grożące straty oraz skutki innych prawdopodobnych zdarzeń: – na zobowiązania – na koszty i straty	
Sposób wykazania rezerw w bilansie	• rezerwy na niepewne zobowiązania: – o charakterze cywilnoprawnym (bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów) – o charakterze publicznoprawnym (rezerwa na przejściową różnicę z tytułu podatku dochodowego) • rezerwy na przewidywane straty: – rezerwy na należności – rezerwy na straty z operacji gospodarczych w toku • rezerwy na koszty przyszłych okresów (bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów)	[19, s. 83]
Prawne	• rezerwy obowiązkowe – tworzone, gdy przepisy prawa zobowiązują do ich dokonywania (np. odpisy z zysku netto na kapitał zasobowy) • rezerwy fakultatywne – tworzone dobrowolnie (np. odpisy z zysku na kapitał rezerwowy)	[26, s. 268] (klasyfikacja opracowana przez W. Gosa)
Przeznaczenie rezerw	• rezerwy ogólne (np. odpisy z zysku na kapitał zapasowy) • rezerwy specjalne (np. rezerwy na należności)	

cd. tab. 1

1	2	3
Stopień jawności rezerw	• pełny – rezerwom towarzyszy wyraźne wyodrębnienie części aktywów (np. kapitał rezerwowy z przeszacowania środków trwałych) • ograniczony – utworzone rezerwy nie są jednoznacznie określone jako środki gospodarcze (np. kapitał rezerwowy)	
Wpływ rezerw na wynik finansowy	• rezerwy wpływające na wynik finansowy, stanowiące jeden z elementów kształtujących wynik (np. rezerwy na należności) • rezerwy wpływające na wynik finansowy – będące jednym z kierunków jego podziału (np. odpis zysku na kapitał zasobowy, zapasowy) • rezerwy nie wpływające na wynik finansowy (np. kapitał rezerwowy z przeszacowania środków trwałych)	
Zasady tworzenia rezerw	• rezerwy obciążające koszty lub straty (np. rezerwa na należności) • rezerwy obciążające wynik netto (np. odpis zysku na kapitał zasobowy) • rezerwy polegające na wydzieleniu części środków gospodarczych (np. rezerwa obowiązkowa w bankach) • rezerwy polegające na zwiększeniu wartości aktywów (np. kapitał rezerwowy z przeszacowania środków trwałych)	
Rodzaje rezerw	• rezerwy będące samoubezpieczeniem się firmy przed ujemnymi wpływami ryzyka (np. rezerwa na należności) • rezerwy będące wyrazem zachowania zasad rachunkowości (np. bierne rozliczenie międzyokresowe kosztów) • rezerwy finansujące określone cele, dla których zostały utworzone (np. kapitał zasobowy) • rezerwy stanowiące element kapitałów własnych: – jawne: – kapitałowe – z zysku – ciche • rezerwy stanowiące element kapitałów obcych: – na niepewne zobowiązania – na koszty i straty	

Źródło: opracowanie własne.

Po czwarte – nie wszystkie kryteria klasyfikacji rezerw są równie atrakcyjne. Największą popularnością cieszą się kryteria jawności oraz bilansowe. Oprócz nich w literaturze przedmiotu spotkać można jednak jeszcze wiele innych, jak np.:

- przepisy ustawy o rachunkowości,
- prawne,
- obligatoryjność tworzenia rezerw,
- uwidocznienie rezerw,
- świadomość występowania rezerw,
- zasady tworzenia rezerw,
- miejsce ujawnienia rezerw w bilansie,

- przeznaczenie rezerw,
- związek rezerw z wynikiem finansowym,
- znaczenie fiskalne rezerw,
- cel tworzenia rezerw,
- funkcje rezerw,
- przesłanki tworzenia rezerw,
- przeznaczenie rezerw,
- przyczyny tworzenia rezerw,
- metody szacowania i ujawniania rezerw,
- zakres podmiotowy rezerw,
- zgodność rezerw z ich ustawową definicją,
- przedmiot tworzenia rezerw,
- tytuł rezerw,
- postać rezerw,
- związek rezerw z ich szerokim pojęciem znanym z teorii rachunkowości,
- ranga przepisów z zakresu rachunkowości, które nawiązują do zagadnienia rezerw,
- specyfika rezerw,
- czas, na jaki rezerwy są tworzone,
- czynnik ryzyka w momencie tworzenia rezerwy,
- nadrzędne zasady rachunkowości uzasadniające tworzenie rezerw,
- skutki rezerw w rachunkowości,
- potrzeby sterowania ryzykiem.

Po piąte – w wielu przypadkach to samo kryterium klasyfikacji rezerw w opracowaniach różnych autorów nosi odmienną nazwę, np.:

- **kryterium bilansowe** jest też nazywane kryterium: bilansowego punktu widzenia, umiejscowienia rezerw w sprawozdawczości, miejsca prezentacji rezerw w sprawozdaniu finansowym, sposobu, w jaki rezerwy są wykazywane w sprawozdaniu finansowym, sposobu, w jaki rezerwy wykazywane są w bilansie, sposobu oddziaływania na pozycje sprawozdania finansowego oraz odzwierciedlenie rezerw w bilansie, ujęcia rezerw w bilansie, wykazywania rezerw w bilansie;
- **kryterium jawności rezerw** to inaczej kryterium niepewności szacunków rezerw, ale bardzo jest mu bliskie także kryterium stopnia jawności rezerw;
- **kryterium prawne** bywa też nazywane kryterium: regulacji prawnej rezerw, podstaw(-y) prawnych(-ej) tworzenia rezerw, przepisów stanowiących o utworzeniu rezerw;
- **kryterium przepisów z zakresu rachunkowości** określane bywa jako kryterium: uregulowań prawnobilansowych, postanowień (przepisów) ustawy o rachunkowości, zakresu rezerw według polskiego prawa bilansowego, ustawowe, ustawy o rachunkowości;

- **kryterium zasad tworzenia rezerw** niektórzy nazywają kryterium: sposobu tworzenia (księgowania) rezerw, miejsca odniesienia rezerw (konta korespondującego);
- **kryterium znaczenia fiskalnego rezerw** nazywane bywa kryterium: prawa podatkowego, prawnopodatkowym, możliwości uznania kosztów z tytułu tworzonych rezerw za koszt uzyskania przychodów;
- **kryterium celu tworzenia rezerw** wydaje się być bardzo bliskie kryteriom: funkcji rezerw, przeznaczenia rezerw, przesłanek tworzenia rezerw.

Po szóste – zdarza się, że autorzy według tak samo nazwanego kryterium wyodrębniają różną liczbę i/lub różne rodzaje rezerw, np.:

- kryterium jawności stanowi podstawę podziału ogółu rezerw: według J. Dudka [7, s. 9] – na rezerwy wykazywane w bilansie (ujawniane) i rezerwy niewykazywane w bilansie (nieujawniane), natomiast według np. M. Gmytrasiewicz [15, s. 14] – na rezerwy jawne i rezerwy ciche;
- kryterium stopnia jawności rezerw pozwala na wyodrębnienie: zdaniem J. Chluski [3, s. 46] – trzech rodzajów rezerw: o pełnym stopniu jawności, o ograniczonym stopniu jawności, niejawnych (cichych), natomiast zdaniem A. Jaklika [18, s. 31] i W. Gosa [26, s. 268] – dwóch rodzajów rezerw, tj. rezerw o pełnym stopniu jawności i rezerw o ograniczonym stopniu jawności, przy czym pierwszy z wymienionych autorów odnosi to kryterium wyłącznie do rezerw jawnych.
- według kryterium celu tworzenia rezerw B. Gierusz [11, s. 5] wydziela rezerwy kapitałowe i zabezpieczenia, natomiast E. Walińska [30, s. 12-13] – rezerwy na aktywa i rezerwy na zobowiązania.

Po siódme – czasami można spotkać identyczny zbiór rodzajów rezerw wygenerowany w oparciu o inaczej wyartykułowane kryteria, np.:

- podstawę wyodrębnienia rezerw jawnych oraz rezerw cichych stanowi: według J. Bala [1, s. 420] – kryterium umiejscowienia rezerw w sprawozdawczości, według J. Gadawskiej [10, s. 94] – kryterium niepewności szacunków rezerw, według M. Gmytrasiewicz [15, s. 14] – kryterium jawności rezerw, a według J. Mindowicza [20, s. I.8.1] – kryterium ujęcia bilansowego rezerw;
- przesłanką odróżnienia rezerw obligatoryjnych od rezerw fakultatywnych jest: według Z. Kołaczyka [25, s. 305] – kryterium regulacji prawnej rezerw, natomiast według T. Orzeszko [22, s. 448] – kryterium obligatoryjności tworzenia rezerw.

Po ósme – podobnie jak w przypadku terminologii odnoszącej się do kryteriów klasyfikacji rezerw, również nazewnictwo rodzajów rezerw i ich interpretacja pozostawiają wiele do życzenia, m.in. dlatego że są one niejednolite i niespójne.

Tak samo nazwany rodzaj rezerw jest wyodrębniany według różnych kryteriów i w związku z tym jego interpretacja bywa czasami nieco odmienna, np.:

- **rezerwy ogólne**, przeciwstawiane rezerwom celowym, w powoływanych już opracowaniach J. Bala i A. Jaklika, wyodrębnione zostały odpowiednio na

podstawie kryterium rodzaju pokrywanego ryzyka oraz kryterium przeznaczenia rezerw, natomiast według również cytowanego W. Gosa kategoria taka pojawia się na skutek zastosowania tego samego kryterium, jak u A. Jaklika, ale przeciwstawia się ją tym razem rezerwom specjalnym. Zdaniem dwóch pierwszych autorów, przeznaczeniem rezerw ogólnych jest pokrycie skutków ryzyka ogólnego, natomiast W. Gos charakteryzuje je nieco odmiennie, stwierdzając, że celem ich tworzenia jest zapewnienie ciągłości bytu jednostki gospodarczej;

- w książkach A. Jaklika [18, s. 32] i B. Gierusz [12, s. 9] pojawia się kategoria rezerw nazywanych zabezpieczeniami, przy czym zdaniem każdego z wymienionych autorów ma ona inny zakres. A. Jaklik, biorąc pod uwagę przeznaczenie, **zabezpieczenia** utożsamia z rezerwami celowymi i przeciwstawia je rezerwom ogólnym. Zabezpieczenia mają w tym przypadku umożliwiać kompensację utraty wartości jako skutku ściśle określonego ryzyka i dotyczą w szczególności środków trwałych i należności. Szersze znaczenie przypisuje omawianej kategorii B. Gierusz, według której ze względu na cel tworzenia należy je przeciwstawić rezerwom kapitałowym. Tym razem zabezpieczenia mają na celu, jak sugeruje ich nazwa, zabezpieczać jednostkę przed finansowymi skutkami ryzyka, a ich tworzenie jest w głównej mierze wynikiem przestrzegania zasady ostrożności. Obejmują one swoim zakresem oprócz rezerw na należności także rezerwy na przewidywane zobowiązania i straty;
- **rezerwy bilansowe** w większości klasyfikacji przeciwstawiane są rezerwom niebilansowym (jako przykład mogą posłużyć klasyfikacje autorstwa B. Gierusza oraz M. Gmytrasiewicz) lub pozabilansowym (np. w klasyfikacjach A. Bizonia i J. Chluski), ale zdarzają się również przypadki wydzielania ich obok rezerw podatkowych i rezerw kosztowych (w klasyfikacji J. Gadawskiej) bądź też obok rezerw wynikowych (w klasyfikacji E. Walińskiej), co jest skutkiem zastosowania przez klasyfikujących różnych kryteriów: bilansowego lub też miejsca odniesienia rezerw. W wyniku odmiennego postrzegania omawianej kategorii różna jest też jej interpretacja, która dodatkowo zmienia się w czasie, głównie pod wpływem zmian przepisów prawnych (tab. 2). Wydaje się, że uogólniając, można mówić o dwóch ujęciach rezerw bilansowych, tj. szerokim (rezerwy bilansowe wyodrębnione według kryterium bilansowego i przeciwstawiane rezerwom niebilansowym – pozabilansowym) oraz wąskim (rezerwy bilansowe wyodrębnione na podstawie kryterium miejsca odniesienia rezerw i przeciwstawiane rezerwom wynikowym – kosztowym, podatkowym).

Niezależnie od różnic w interpretacji rodzajów rezerw, będących skutkiem różnych kryteriów klasyfikacyjnych wykorzystywanych do ich wyodrębnienia, obserwuje się też różnice w charakterystyce rezerw wynikające z innych, trudnych do wyjaśnienia powodów:

- nazwa „**rezerwy sensu stricto** (stricte)” używana jest m.in. w klasyfikacjach autorstwa J. Chluski, B. Dratwińskiej-Kani, L. Poniatowskiej, K. Szymańskiego oraz E. Walińskiej, ale za każdym razem w nieco innym ujęciu (tab. 3);

Tabela 2. Postrzeganie rezerw bilansowych w klasyfikacjach różnych autorów

Rezerwy bilansowe	Źródło
1	2
Są ujęte w bilansie – mają w nim wartościowy wyraz; wyodrębnione ze względu na bilansowy punkt widzenia przeciwstawiane są rezerwom pozabilansowym	[2, s. 86]
Obejmują swoim zakresem rezerwy: – kapitałowe – sensu stricto – na przyszłe koszty (rozliczenia międzyokresowe bierne) – na odroczone podatki; wyodrębnione ze względu sposób oddziaływania na pozycje sprawozdania finansowego oraz odzwierciedlenie w bilansie są przeciwstawiane rezerwom pozabilansowym	[5, s. 32]
Obejmują swoim zakresem rezerwy: – kapitałowe (kapitał zapasowy, kapitał rezerwowy) – niekapitałowe (klasyczne: <i>na podatek dochodowy od osób prawnych, na znane jednostce ryzyko lub grożące straty</i>) – na wydatki przyszłych okresów (bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów); wyodrębnione ze względu na ujęcie w bilansie przeciwstawiane są rezerwom niebilansowym	[8, s. 306-307]
Nie są związane z kosztami, tworzone są w korespondencji z aktywami, funduszem specjalnym, kapitałem własnym; wyodrębnione ze względu na miejsce odniesienia są przeciwstawiane rezerwom kosztowym i rezerwom podatkowym	[9, s. 49]
Obejmują swoim zakresem rezerwy: – kapitałowe – na przewidywane koszty i straty – na zobowiązania; wyodrębnione ze względu sposób wykazywania w bilansie są przeciwstawiane rezerwom niebilansowym	[11, s. 5-6]
Obejmują swoim zakresem rezerwy: – kapitałowe – na przewidywane zobowiązania i straty – na koszty tworzone w efekcie biernych rozliczeń międzyokresowych; wyodrębnione ze względu sposób wykazywania w bilansie są przeciwstawiane rezerwom niebilansowym	[12, s. 9]
Obejmują swoim zakresem rezerwy: – kapitałowe – rezerwy klasyczne (na znane jednostce ryzyko, grożące straty oraz skutki innych prawdopodobnych zdarzeń: <i>na zobowiązania, na koszty i straty</i>); przeciwstawiane są rezerwom niebilansowym bez wyraźnego wskazania kryterium	[16, s. 42-43]; [17, s. 77, 79-80]
Obejmują swoim zakresem rezerwy: – na zobowiązania – na odroczone podatki – kapitałowe; przeciwstawiane są rezerwom niebilansowym bez wyraźnego wskazania kryterium	[15, s. 11]

1	2
Obejmują swoim zakresem rezerwy: – na zobowiązania (<i>odroczone podatki, restrukturyzacja, pozostałe zobowiązania</i>) – kapitałowe (<i>kapitał zapasowy, kapitały rezerwowe, zysk z lat ubiegłych, zysk bieżącego okresu</i>); przeciwstawiane są rezerwom niebilansowym bez wyraźnego wskazania kryterium	[14, s. 78]; [13, s. 399]
Obejmują swoim zakresem rezerwy: – rezerwy wykazywane w grupie B pasywów bilansu – zabezpieczenie na znane jednostce gospodarczej ryzyko, grożące straty oraz skutki negatywne innych prawdopodobnych zdarzeń: <i>na zobowiązania, na koszty i straty</i> – bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów; wyodrębnione ze względu miejsce prezentacji w sprawozdaniu finansowym są przeciwstawiane rezerwom niebilansowym	[25, s. 306-307]
Nie mają wpływu na wynik okresu, w którym zostały utworzone; są tworzone w korespondencji z aktywami, funduszami specjalnymi lub innymi zobowiązaniami, kapitałem własnym (m.in. rezerwy obciążające kapitał własny jednostki); wyodrębnione ze względu miejsce odniesienia rezerw są przeciwstawiane rezerwom wynikowym	[30, s. 12-13]
Obejmują swoim zakresem rezerwy: – kapitałowe (wykazywane w grupie A pasywów) – niekapitałowe (klasyczne) (wykazywane w grupie B pasywów) – rozliczenia międzyokresowe bierne (wykazywane w grupie E pasywów); wyodrębnione ze względu sposób wykazywania w sprawozdaniu finansowym są przeciwstawiane rezerwom niebilansowym	[31, s. IV-V]

Źródło: opracowanie własne.

- L. Poniatowska [23, s. 478] utożsamia **rezerwy klasyczne** z rezerwami sensu stricto, przez które rozumie rezerwy na zobowiązania i straty. Podobnie, ale nie tak samo interpretują rezerwy klasyczne M. Florczak [8, s. 306], M. Gmytrasiewicz [16, s. 43] oraz M. Wojas [31, s. V]. Wszystkie wymienione autorki zaliczają je do grupy rezerw bilansowych. M. Florczak utożsamia tę kategorię z rezerwami niekapitałowymi, obejmującymi swoim zakresem rezerwy na podatek dochodowy oraz rezerwy na znane jednostce ryzyko lub grożące straty i odróżnia je od rezerw kapitałowych i biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów. M. Wojas również stawia znak równości między rezerwami klasycznymi i niekapitałowymi, które charakteryzuje jednak nieco inaczej – bardziej ogólnie, a mianowicie jako rezerwy wykazywane w grupie B pasywów. Odróżnia je od rezerw kapitałowych wykazywanych w grupie A oraz od rozliczeń międzyokresowych biernych ujawnianych w grupie E. Z kolei M. Gmytrasiewicz utożsamia omawianą kategorię z rezerwami na znane jednostce ryzyko, grożące straty oraz skutki innych prawdopodobnych zdarzeń, obejmuje jej zakresem rezerwy na zobowiązania oraz rezerwy na koszty i straty, odróżnia ją od rezerw kapitałowych;

Tabela 3. Postrzeganie rezerw sensu stricto w klasyfikacjach rezerw różnych autorów

Rodzaje rezerw	Źródło
- rezerwy bilansowe: - rezerwy kapitałowe - rezerwy sensu stricto - rezerwy rozliczenia międzyokresowe bierne (na przyszłe koszty) - rezerwy na odroczone podatki - rezerwy pozabilansowe (zmniejszające wartość aktywów niepieniężnych)	[5, s. 32]
- rezerwy sensu stricto – rezerwy księgowe w konwencji memoriałowej osłony przed negatywnymi skutkami realizacji ryzyka - pozycje o cechach rezerw, stanowiące osłonę przed brakiem środków pieniężnych, wynikającym z realizacji ryzyka ... (aktywnie stosowane instrumenty rynku finansowego)	[6, s. 38-39]
- rezerwy sensu stricto (klasyczne, na zobowiązania i straty); - rezerwy na koszty (bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów); - rezerwy kapitałowe;	[23, s. 478]
- rezerwy sensu stricto (tworzone na znane jednostce lub spodziewane ryzyko, którego urzeczywistnienie się spowoduje istotny ubytek w składnikach aktywów jednostki, na grożące jednostce straty związane z jej działalnością lub odzwierciedlające negatywny wpływ otoczenia na kondycję finansową i majątkową jednostki, jak też związane z odmiennością momentu uznania przychodu za osiągnięty lub kosztu za poniesiony w myśl ustawy i przepisów podatkowych): - rezerwy związane z należnościami (na znane jednostce ryzyko związane z należnościami) - rezerwy związane z pewnymi lub prawdopodobnymi stratami z operacji gospodarczych w toku - rezerwy związane z odmiennością momentu uznania przychodu za osiągnięty lub kosztu za poniesiony w myśl ustawy o rachunkowości i przepisów podatkowych - rezerwy wynikające z przepisów szczególnych (w zakładach ubezpieczeń: fundusz prewencyjny, rezerwy przewidziane w statucie, rezerwy techniczno-ubezpieczeniowe; w bankach – rezerwa na ryzyko ogólne; fundusz rekultywacji - rezerwy o charakterze kapitałowym - rezerwy mające charakter korygujący (rezerwy na koszty, kosztowe)	[27, s. 254-256]
- rezerwy sensu largo (zobowiązania inne niż sensu stricto): - rezerwy sensu stricto: - rezerwy kosztowe: - rezerwy na zobowiązania z tytułu poniesionych lub prawdopodobnych kosztów pozostałych operacyjnych, finansowych i strat nadzwyczajnych, - rezerwy na zobowiązania z tytułu przewidywanych kosztów podstawowych operacyjnych - rezerwy pozostałe - rozliczenia międzyokresowe bierne (na zobowiązania z tytułu poniesionych kosztów podstawowych operacyjnych)	[30, s. 16]

Źródło: opracowanie własne.

- zdaniami cytowanego już A. Jaklika **rezerwy celowe** mają wyraźnie szerszy zakres niż według, także wcześniej powoływanego, J. Bala; pierwszy z wymie-

nionych rozumie przez nie, jak wspomniano już wcześniej, rezerwy umożliwiające kompensację utraty wartości i odnosi to pojęcie w szczególności (a więc nie tylko) do środków trwałych i należności, natomiast drugi – łączy tego rodzaju rezerwy wyłącznie z należnościami kredytowymi;

- dosyć wyraźne różnice poglądów zaobserwować można w interpretacji kategorii **rezerw cichych i rezerw ukrytych**. Zdaniem J. Chluski [3, s. 46] ciche rezerwy to inaczej rezerwy niejawne. J. Gadawska [10, s. 94] uważa je natomiast za część rezerw niebilansowych. Według A. Bizonia [2, s. 89-90] jako ciche należy traktować rezerwy, które nie są widoczne na skutek ich nie ujęcia w bilansie. Za J. Rogowskim dokonuje on ich podziału z punktu widzenia sposobu powstawania (tworzenia) na trzy rodzaje: dowolne, tajne, ukryte. Te ostatnie powstają, jego zdaniem, niezauważalnie i mimowolnie jako następstwo nie ujętego w bilansie przyrostu wartości składników majątkowych. Jeszcze inne stanowisko w omawianej kwestii reprezentuje E. Walińska [30, s. 258], która utożsamia rezerwy ciche z ukrytymi;
- podobna niespójność, jak w przypadku rezerw cichych i ukrytych, występuje też w interpretacji **rezerw niebilansowych i pozabilansowych**. Wydaje się, że wielu rachunkowców optuje za ich utożsamianiem, chociaż wyraźnego dowodu na to w literaturze przedmiotu doszukać się nie można – w żadnym opracowaniu nie znaleziono stwierdzenia, że rezerwy niebilansowe i pozabilansowe to pojęcia jednoznaczne. Dowody pośrednie można wyprowadzić z tego, że według kryterium bilansowego rezerwom bilansowym przeciwstawia się albo jedno, albo drugie oraz, że obie kategorie interpretowane są przez większość znawców problemu identycznie, a mianowicie jako rezerwy na utratę wartości aktywów. Przedstawione stanowisko nie jest jednak jedyne. Okazuje się bowiem, że według A. Bizonia [2, s. 86], rezerwy pozabilansowe to rezerwy, których nie ujęto w bilansie i nie mają w nim wartościowego wyrazu. A skoro tak, to jest to pojęcie różne od pojęcia rezerw niebilansowych, które mimo że nie są widoczne w bilansie, to przecież mają w nim wartościowy wyraz, a więc są w nim ujęte.

Oprócz omówionych rozbieżności w interpretacji rodzajów rezerw w literaturze przedmiotu można się spotkać również z przypadkami identycznej charakterystyki przypisanej do rezerw inaczej nazwanych i/lub wyodrębnionych według różnie brzmiących kryteriów, a więc z różnicami w nazewnictwie rezerw.

Taka sytuacja ma miejsce np. w odniesieniu do:

- rezerw nie wykazywanych w bilansie (nieujawnianych), które w klasyfikacji zaproponowanej przez J. Dudka [7, s. 9] wyodrębnione zostały z punktu widzenia jawności,
- rezerw niebilansowych, z którymi spotkać się można m.in. w klasyfikacji zaproponowanej przez B. Gierusz [12, s. 9] – podstawę ich wyodrębnienia stanowi sposób wykazywania w bilansie,

- rezerw pozabilansowych, które J. Chluska [5, s. 32] wydzieliła w swojej klasyfikacji, biorąc pod uwagę sposób oddziaływania rezerw na pozycje sprawozdania finansowego oraz ich odzwierciedlenie w bilansie.

O ile w odniesieniu do dwóch ostatnich przypadków można domniemywać, że mamy do czynienia z tym samym kryterium tylko inaczej sformułowanym, o tyle z pewnością takie przypuszczenie w odniesieniu do pierwszego przypadku nie jest zasadne. Niezależnie jednak od kryterium wyodrębniania okazuje się, że wymienione trzy kategorie rezerw, różne z nazwy, są tak samo interpretowane, a mianowicie jako rezerwy korygujące wartość aktywów.

Podobnie rzecz się ma z rezerwami obowiązkowymi i obligatoryjnymi. Obie wymienione nazwy oznaczają ten sam rodzaj rezerw, gdyż w obu przypadkach chodzi o rezerwy tworzone przez jednostki z obowiązku narzuconego na nie przepisami prawa. Dodatkowym faktem potwierdzającym prawdziwość powyższego twierdzenia jest przeciwstawianie rezerwom fakultatywnym zawsze albo jednych, albo drugich, chociaż niekoniecznie na podstawie tak samo wyartykułowanego kryterium – W. Gos [26, s. 268] powołuje się bowiem na kryterium prawne, Z. Kołaczyk [25, s. 305] oraz J. Bal [1, s. 420], bardzo podobnie, bo odpowiednio na kryterium regulacji prawnej i kryterium przepisów stanowiących o utworzeniu rezerw, a T. Orzeszko [22, s. 448] – na kryterium obligatoryjności tworzenia rezerw. Nie można w tym miejscu nie wspomnieć o tym, że J. Bal, w odróżnieniu od pozostałych wymienionych osób, rezerwy obowiązkowe:

- utożsamia z rezerwami ustawowymi, przez co nieznacznie ogranicza ich zakres,
- przeciwstawia nie tylko rezerwom fakultatywnym, ale i statutowym, których nie zalicza ani do obowiązkowych, ani też do fakultatywnych, co wydaje się być rozwiązaniem niezbyt trafnym.

Po dziewiąte – powiązania i zależności między niektórymi kryteriami klasyfikacji oraz wyodrębnionymi na ich podstawie rodzajami rezerw są przez różnych autorów rozmaicie postrzegane. Typowym przykładem potwierdzającym prawdziwość tego twierdzenia jest kryterium jawności oraz kryterium bilansowe. Czasami każde z nich rozpatrywane jest odrębnie, a innym razem w powiązaniu z drugim, ale w różnych konfiguracjach (rys. 1).

Po dziesiąte – w niektórych przypadkach wyodrębnione według pewnych kryteriów rodzaje rezerw wychodzą poza zakres ich definicji podanej przez autora klasyfikacji. Świadczą o tym poniższe przykłady. Zdaniem powoływanego już kilkakrotnie W. Gosa, jednym z rodzajów rezerw wyodrębnionych na podstawie zasad ich tworzenia są rezerwy polegające na wydzieleniu części środków gospodarczych (np. rezerwa obowiązkowa w bankach), które jednak wykraczają poza zakres pojęcia rezerw, obejmującego, według niego, rezerwy kapitałowe, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, rezerwy korygujące aktywa oraz ciche rezerwy. J. Bal, w przytaczanym wcześniej opracowaniu, przyjmuje ustawową definicję rezerw, ale według rodzaju pokrywanego ryzyka wyodrębnia rezerwy

ogólne (tworzone na pokrycie ryzyka ogólnego – kapitałowe) oraz rezerwy celowe (korygujące należności). Z ich charakterystyki wynika jednak wyraźnie, że nie wchodzą w zakres zobowiązań, których termin płatności lub kwota nie są pewne.

1. rezerwy jawne 2. rezerwy ciche	1. rezerwy bilansowe: • rezerwy jawne • rezerwy ciche
3. rezerwy bilansowe 4. rezerwy niebilansowe	2. rezerwy niebilansowe: • rezerwy jawne • rezerwy ciche
Źródło: [16, s. 41-42]	Źródło: [15, s. 11]

1. rezerwy bilansowe: • rezerwy jawne • rezerwy ukryte	1. rezerwy jawne 2. rezerwy ciche: • rezerwy dowolne • rezerwy tajne • rezerwy ukryte
2. rezerwy pozabilansowe: • rezerwy jawne • rezerwy ukryte	1. rezerwy bilansowe: • rezerwy jawne • rezerwy ukryte
Źródło: [2, s. 86-87]	2. rezerwy niebilansowe: • rezerwy jawne • rezerwy ukryte
	Źródło: [23, s. 59, 78-83]

1. rezerwy o pełnym stopniu jawności 2. rezerwy o ograniczonym stopniu jawności 3. rezerwy niejawne (ciche)	1. rezerwy jawne: • rezerwy bilansowe • rezerwy niebilansowe
1. rezerwy bilansowe 2. rezerwy pozabilansowe	2. rezerwy ciche – niebilansowe
Źródło: [4, s. 51-52]	Źródło: [10, s. 94]

Rys. 1. Relacje między kryteriami jawności i bilansowym oraz między rodzajami rezerw wyodrębnionymi na ich podstawie

Źródło: opracowanie własne.

Uogólniając, powyższe przykłady pozwalają stwierdzić, że czasami spotykane w literaturze przedmiotu klasyfikacje rezerw rozmiągają się z ich definicją.

Po jedenaste – klasyfikacje ulegają ewolucji zarówno pod wpływem indywidualnych przymysłów autorów, jak i w wyniku zmian przepisów prawnych, co dotyczy oczywiście kryteriów, których podstawę one stanowią. Wyrażnym dowodem potwierdzającym prawdziwość tego twierdzenia są zmieniające się rodzaje rezerw w klasyfikacjach tych samych autorów, uwzględniających te same kryteria, ale opublikowanych w różnym czasie (ewolucję, o której mowa, zaobserwować można, np. porównując rodzaje rezerw bilansowych przedstawione w tab. 2, a pochodzące z kilku różnych opracowań autorstwa B. Gierusz i M. Gmytrasiewicz).

3. Zakończenie

Zaprezentowane powyżej wnioski prowadzą do ostatecznej konkluzji, która brzmi następująco: nie udało się, jak dotychczas, w naszym kraju stworzyć jednej, powszechnie akceptowanej klasyfikacji rezerw na potrzeby rachunkowości jednostkowej, nie ma też zgody, co do liczby i rodzajów pożądaných kryteriów takiej klasyfikacji, a także co do nazewnictwa samych kryteriów oraz rodzajów rezerw wyodrębnianych na ich podstawie. Studia literatury nie ułatwiają więc jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, jak należy klasyfikować rezerwy w rachunkowości jednostkowej. Przyczyn takiego stanu rzeczy upatrywać należy m.in. w różnym postrzeganiu rezerw w tej dyscyplinie i różnym ich definiowaniu. Stworzenie wszechstronnej, spójnej i precyzyjnej oraz przejrzystej klasyfikacji rezerw z pewnością ułatwiłoby ogarnięcie ich istoty i zakresu oraz ich jednoznaczną analizę zarówno na potrzeby teorii, jak i praktyki rachunkowości, a idąc dalej, także umożliwiłoby generowanie przez rachunkowość bardziej rzetelnych i jasnych informacji na temat sytuacji majątkowo-finansowej podmiotów ją prowadzących, co jest przecież jej celem.

Literatura

- [1] Bal J., *Zasady tworzenia rezerw w banku*, [w:] *Rachunkowość w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi*, red. T. Kiziukiewicz, Uniwersytet Szczeciński, Akademia Rolnicza w Szczecinie, Szczecin 2003.
- [2] Bizoń A., *Ukryte rezerwy pozabilansowe w socjalistycznym przedsiębiorstwie przemysłowym*, Zeszyty Naukowe AE w Krakowie nr 89, Kraków 1977.
- [3] Chluska J., *Ciche rezerwy w rachunkowości jednostek gospodarczych*, [w:] *Rachunkowość w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi*, red. T. Kiziukiewicz, Uniwersytet Szczeciński, Akademia Rolnicza w Szczecinie, Szczecin 2001.
- [4] Chluska J., *Rezerwy w polityce bilansowej firmy*, rozprawa doktorska, AE w Poznaniu 2002.
- [5] Chluska J., *Rezerwy w rachunkowości samodzielnych publicznych zakładów opieki zdrowotnej*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu nr 911, Wrocław 2001.
- [6] Dratwińska-Kania B., *Sterowanie ryzykiem w banku – perspektywa rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2001, nr 6.
- [7] Dudek J., *Rezerwy – kłopotliwa kategoria bilansowa*, „Monitor Rachunkowości i Finansów” 2000, nr 12.
- [8] Florczak M., *Wpływ prawa bilansowego i podatkowego na tworzenie rezerw w podmiotach gospodarczych*, [w:] *Rachunkowość menedżerska w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi*, red. T. Kiziukiewicz, Akademia Rolnicza w Szczecinie, Szczecin 1998.
- [9] Gadawska J., *Bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów w świetle rezerw bilansowych tworzonych w koszty*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu nr 929, AE, Wrocław 2002.
- [10] Gadawska J., *Charakterystyka rezerw i ich miejsce w bilansie*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej” 2000, nr 56.
- [11] Gierusz B., *Rezerwy, reklamacje i różnice inwentaryzacyjne*, ODDK, Gdańsk 1996.
- [12] Gierusz B., *Rezerwy w rachunkowości z interpretacją podatkową*, ODDK, Gdańsk 1998.

- [13] Gmytrasiewicz M., Karmańska A., *Rachunkowość finansowa*, Difin, Warszawa 2002, s. 399.
- [14] Gmytrasiewicz M., *Rezerwy w księgach rachunkowych*, Difin, Warszawa 2002.
- [15] Gmytrasiewicz M., *Rezerwy w rachunkowości*, Difin, Warszawa 2001.
- [16] Gmytrasiewicz M., *Rezerwy w rachunkowości*, „Vademecum Przedsiębiorcy i Podatnika” 1995, nr 9.
- [17] Gmytrasiewicz M., *Rezerwy w rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej” 1995, nr 32.
- [18] Jaklik A., *Rachunkowość bankowa*, Centrum Kreowania Liderów, Skierniewice 1992.
- [19] Litwińczuk H., *Prawo bilansowe*, KiK, Warszawa 1995.
- [20] Mindowicz J., *Zasady tworzenia i wykorzystania rezerw*, [w:] *Zamknięcia roczne ksiąg i ich weryfikacja*, SKwP, RIBR, AE we Wrocławiu, Wrocław 1994.
- [21] Nadolna B., *Wybrane aspekty ustalania rezerw na zobowiązania*, [w:] *Rachunkowość wobec procesów globalizacji*, red. J. Gierusz, M. Jerzemowska, T. Martyniuk, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2002.
- [22] Orzeszko T., *Rezerwy w bankach*, [w:] *Rachunkowość w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi*, red. T. Kiziukiewicz, Uniwersytet Szczeciński, Akademia Rolnicza w Szczecinie, Szczecin 2003.
- [23] Poniatowska L., *Rezerwy jako instrument realizacji polityki bilansowej przedsiębiorstwa*, rozprawa doktorska, AE im. K. Adamieckiego w Katowicach 2001.
- [24] Poniatowska L., *Rezerwy w świetle znowelizowanego prawa rachunkowości*, [w:] *Rachunkowość wobec procesów globalizacji*, red. J. Gierusz, M. Jerzemowska, T. Martyniuk, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2002.
- [25] *Rachunkowość finansowa w praktyce*, red. Z. Kołaczyk, Forum, Poznań 2002.
- [26] *Rachunkowość. Zasady prowadzenia w jednostkach gospodarczych według polskiego prawa bilansowego od 1995 roku*, red. T. Kiziukiewicz, Ekspert, Wrocław 1995.
- [27] Szymański K., *Rachunkowość i podatki*, Difin, Warszawa 2000.
- [28] Walińska E., *Problematyka rezerw*, „Monitor Rachunkowości i Finansów” 2001, nr 2.
- [29] Walińska E., *Rachunkowość finansowa w świetle podatku dochodowego*, FRRwP, Warszawa 1997.
- [30] Walińska E., *Rezerwy a rozliczenia międzyokresowe bierne – artykuł dyskusyjny*, „Monitor Rachunkowości i Finansów” 2001, nr 3.
- [31] Wojaś M., *Bilansowe i podatkowe aspekty tworzenia rezerw*, Serwis Finansowo-Księgowy 1997.
- [32] *Wprowadzenie do rachunkowości spółek. Bilansowanie majątku i kapitałów*, red. J. Weber, M. Kufel, Wydawnictwo Park, Bielsko-Biała 1993.

CLASSIFICATION OF RESERVES IN UNIT ACCOUNTANCY – THE REVIEW OF POLISH LITERATURE ON THE SUBJECT

Summary

There exists, beyond any doubt, the need of reserves' classification in unit accountancy, since it is determined by their diversity. Everybody also agrees that it should enable the understanding the complex nature of reserves and their scope, which could be perceived from different angles. Differences in views occur with regard to the ways of conducting such classification, as a result of which in the literature on the subject one can encounter different proposals in this matter. Their analysis and conclusions resulting from it lead towards the final conclusion, which is as follows: so far we have not been successful in our country to create one, generally accepted classification of reserves for the needs of unit accountancy, there is also no consensus with regard to the number and kinds of desirable criteria, as well as with reference to the nomenclature of the criteria themselves,

distinguished on their basis. The study of literature does not facilitate the straightforward answer to the question: how the reserves should be classified in unit accountancy. The reason of this state of affairs is, among others, the diversified perception of reserves in this discipline and different ways of defining them. Creating versatile, coherent and precise, as well as transparent classification of reserves would undoubtedly facilitate understanding of their nature and scope and their clear analysis, both for the needs of accountancy theory and practice. Going even further it would enable generating, by means of accountancy, more reliable and clear information regarding the assets and financial situation of entities running it, which is undoubtedly its purpose.

Dr Teresa Orzeszko jest adiunktem w Katedrze Finansów i Rachunkowości na Wydziale Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze.